

УДК 94(476)

РАСПАД РУБЛЁВАЙ ЗОНЫ І СТАНАЎЛЕННЕ Ў БЕЛАРУСІ ЎЛАСНАЙ ГРАШОВАЙ СІСТЭМЫ (1991–1994)

П. А. ЖЫЛІНСКІ^{1*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь

Раскрываюцца асноўныя этапы фарміравання беларускай грашовай сістэмы ў першыя гады незалежнасці Рэспублікі Беларусь на аснове афіцыйных дакументаў дзяржаўных органаў, успамінаў палітычных дзеячаў, матэрыялаў перыядычнага друку 1991–1994 гг. Адлюстраваны ключавыя моманты распаду адзінай рублёвай прасторы і роля ў гэтых працэсах Рэспублікі Беларусь. Вызначаны асноўныя прычыны пераходу нашай краіны да нацыянальнай грашовай адзінкі, выяўлены карані няўдач у рэфармаванні рублёвай зоны на прасторах былога СССР. Зроблена выснова пра тое, што, нягледзячы на жаданне беларускага ўрада захаваць агульную грашова-крэдытную сістэму ў межах СНД, гэтыя спробы не ажыццявіліся па прычыне яе функцыянавання ва ўмовах дэмантажу адміністрацыйна-каманднай эканомікі і неадпаведнасці новым рэаліям, а таксама ў сувязі з імкненнем кіраўніцтва былых савецкіх рэспублік выбудоўваць уласныя грашовае сістэмы на рыначнай аснове, пашырэннем інфляцыі і іншых крызісных з'яў у фінансавай сферы пры адсутнасці незалежнай грашова-крэдытнай палітыкі.

Ключавыя словы: рублёвая зона; эканамічная трансфармацыя; Рэспубліка Беларусь; рэформы 1990-х гг.; навейшая гісторыя Беларусі; эканамічнае развіццё Беларусі.

РАСПАД РУБЛЕВОЙ ЗОНЫ И СТАНОВЛЕНИЕ В БЕЛАРУСИ СОБСТВЕННОЙ ДЕНЕЖНОЙ СИСТЕМЫ (1991–1994)

П. А. ЖИЛИНСКИЙ¹⁾

¹⁾Белорусский государственный университет, пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Республика Беларусь

Раскрываются основные этапы формирования белорусской денежной системы в первые годы независимости Республики Беларусь на основе воспоминаний политических деятелей, официальных документов государственных органов, материалов периодической печати 1991–1994 гг. Отражены ключевые моменты распада единого рублевого пространства и роль в этих процессах Республики Беларусь. Определены основные причины перехода нашей страны к национальной денежной единице, выявлены корни неудач в сфере реформирования рублевой зоны на просторах бывшего СССР. Сделан вывод о том, что, несмотря на желание белорусского правительства сохранить общую денежно-кредитную систему в рамках СНГ, эти попытки не осуществились по причине ее функционирования в условиях демонтируемой административно-командной экономики и несоответствия новым реалиям, а также в связи со стремлением руководства бывших союзных республик выстраивать собственные денежные системы на рыночной основе, распространением инфляции и иных кризисных явлений в финансовой сфере при отсутствии независимой денежно-кредитной политики.

Ключевые слова: рублевая зона; экономическая трансформация; Республика Беларусь; реформы 1990-х гг.; новейшая история Беларуси; экономическое развитие Беларуси.

Образец цитирования:

Жылінскі П. А. Распад рублёвай зоны і станаўленне ў Беларусі ўласнай грашовай сістэмы (1991–1994) // Часоп. Беларус. дзярж. ун-та. Гісторыя. 2017. № 1. С. 41–47.

For citation:

Zhylynski P. A. Breakdown of the ruble zone and formation of the independent monetary system in Belarus (1991–1994). *J. Belarus. State Univ. Hist. Sci.* 2017. No. 1. P. 41–47 (in Belarus.).

Автор:

Петр Андреевич Жилинский – аспирант кафедры истории Беларуси нового и новейшего времени исторического факультета. Научный руководитель – академик Национальной академии наук Беларуси, доктор исторических наук, профессор М. П. Костюк.

Author:

Zhylynski Piotr, postgraduate student at the department of Modern and Contemporary history of Belarus, faculty of history.
zhylynski@tut.by

BREAKDOWN OF THE RUBLE ZONE AND FORMATION OF THE INDEPENDENT MONETARY SYSTEM IN BELARUS (1991–1994)

P. A. ZHYLINSKI^a

^aBelarusian State University, Nezavisimosti avenue, 4, 220030, Minsk, Republic of Belarus

The article casts light on the basic stages of the Belarusian monetary system formation in the early years of independence, reflects the key points of the common ruble space dismantling as well as the role of the Republic of Belarus in these processes, following the memories of political figures, official documents of state bodies, taken from the archival sources, periodical press materials of those times. The author determines the main reasons of our country transition to the national currency and reveals roots of the ruble zone reforming failure in the former USSR. The researcher concludes that despite the intention to maintain the common credit-and-monetary system in the CIS, these attempts failed due to its functioning under the conditions of the vanishing command-administrative economy and non-compliance with the new realities and aspirations of the former Soviet republics leadership to build their own monetary systems on a market basis, spread of inflation and other crisis events in the financial sector in the absence of independent monetary policy.

Key words: ruble zone; economic transformation; Republic of Belarus; reforms of the 1990s; contemporary history of Belarus; economic development of Belarus.

Актуальнасць заяўленай у назве артыкула тэмы здаецца відавочнай, паколькі станаўленне суверэннай Рэспублікі Беларусь застаецца адной з маладаследаваных праблем у сучаснай беларускай гістарыяграфіі. Мэта гэтага артыкула – выяўленне прычын і ўмоў разбурэння савецкай рублёвай зоны і фарміравання ў Беларусі самастойнай грашовай сістэмы ў першай палове 1990-х гг. Асноўнай задачай у рамках акрэсленай мэты з’яўляецца вызначэнне і аналіз ключавых фактараў, якія спачатку садзейнічалі захаванню адзінай рублёвай прасторы пасля разбурэння Савецкага Саюза, а потым прывялі Беларусь да адмаўлення ад савецкага рубля, манетарнага саюза з Расіяй і пераходу да ўласнай нацыянальнай грашовай адзінкі.

Першыя гады станаўлення суверэннай Рэспублікі Беларусь сталі перыядам здабыцця краінай эканамічнай самастойнасці. Нягледзячы на тое што ў 1991 г. Беларусь атрымала палітычную незалежнасць, у эканамічным плане яна па-ранейшаму вельмі цесна была звязана з саюзным цэнтрам. Гэта праяўлялася ў тым, што рэспубліка не магла ў поўнай меры праводзіць самастойную грашова-крэдытную палітыку. СССР распаўся, але адзіная зона, у якой дзейнічаў савецкі рубель, засталася.

Яшчэ ў часы існавання Савецкага Саюза беларуская парламенцкая апазіцыя пачала патрабаваць увядзення нацыянальнай валюты. Апазіцыянеры сцвярджалі, што Расія эксплуатае рэспубліку, а пераход на айчынным грошам спыніць гэты працэс. Адзначалася, што агульны рубель у новай сітуацыі мог «функцыянаваць толькі ва ўмовах унітарнай таталітарнай дзяржавы»¹, а для рэальнага ўвядзення адзінай валюты неабходна было гарманізаваць узроўні развіцця краін СНД [1, с. 9]. Значная частка грамадства таксама падтрымлівала пераход да беларускіх грошай, за іх увядзенне падчас

сацыялагічнага апытання ў 1992 г. выступілі 44,2 % рэспандэнтаў [2, арк. 22].

Нягледзячы на тое што яшчэ ў 1990 г. Старшыня Савета Міністраў БССР В. Кебіч заяўляў, што Беларусь «пакідае за сабой магчымасць пераходу на ўласную грашовую адзінку» [3, арк. 82], улады не імкнуліся ўводзіць нацыянальную валюту, бо, як зазначаў віцэ-прэм’ер М. Мясніковіч, «хуткасць у гэтай далікатнай сферы багатая многімі непрадказальнымі наступствамі» [4, с. 1]. Кіраўніцтва Беларусі меркавала, што выхад з рублёвай зоны закрые доступ да танных расійскіх энерга-рэсурсаў і сыравіны, а пераход на сусветныя цэны знішчыць беларускую прамысловасць.

На гэта звяртаў увагу і дэпутат Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь ад праўрадавай фракцыі «Беларусь» Р. Унучко, папярэджваючы пра тое, што ўводзіць уласную «валюту, калі <...> ідзе спад вытворчасці, – гэта значыць абясцэніць яе <...> гэта значыць страціць яе аўтарытэт» [5, арк. 124]. Дэпутат пытаўся ў прыхільнікаў выхаду з рублёвай зоны: «Ці мы маем валюту, залаты запас, якім можна было б яе падтрымаць, ці мы маем запасы цвёрдых валют, ці мы маем канкурэнтаздольныя тавары і паслугі? Ні аднаго, ні другога, ні трэцяга сёння ў нас няма» [5, арк. 125], таму і выхад з рублёвай зоны, на думку Р. Унучко, мог прынесці толькі страты для эканомікі. Урад імкнуўся як мага даўжэй выкарыстоўваць выгады ад знаходжання ў адзінай рублёвай зоне, якое садзейнічала захаванню нізкіх цэн у гандлі паміж прадпрыемствамі былога СССР.

Нягледзячы на тое што ў пачатку 1992 г. савецкі рубель заставаўся агульнай валютай для краін СНД і Прыбалтыкі, скаардынаваная фінансавая палітыка сярод былых савецкіх рэспублік адсутнічала. Краіны СНД імкнуліся захаваць адзіную грашовую прастору, асабліва настойліва за гэта высту-

¹Тут і далей пераклад наш. – П. Ж.

палі Расія і Міжнародны валютны фонд, які працаваў канцэпцыю аптымальнага функцыянавання гэтай прасторы. У маі 1992 г. у Ташкенце рэспублікі СНД дасягнулі пагаднення, якое абавязвала ўзгадняць памеры крэдытнай эмісіі, прадугледжвала ўвядзенне адзінага ўзроўню працэнтных ставак па цэнтралізаваных крэдытах і ліквідацыю адміністрацыйных забарон на рублёвыя разлікі, а 9 кастрычніка 1992 г. у Бішкеку было падпісана пагадненне аб адзінай грашовай сістэме і ўзгадненні грашова-крэдытнай палітыкі. Яшчэ адзін міжнародны дакумент быў прыняты ў Мінску ў сакавіку 1993 г. Аднак, нягледзячы на ўсе падпісаныя дамовы, на практыцы яны не выконваліся.

Трэба адзначыць, што ўжо ў пачатку 1992 г. наяўны і безнаяўны зварот фактычна былі разарваны, нярэдка іх абслугоўвалі розныя грашовыя адзінкі. У выніку разбалансаванасці таварна-грашовай масы наяўныя грошы замяняліся сурагатам у выглядзе картак і талонаў, дзякуючы якім удалося змякчыць наступствы плацежнага крызісу. Іх увядзенне таксама было выклікана жаданнем абараніць унутраны рынак. Грамадзянам Беларусі пачалі выдаваць карткі спажываўца для пакупкі тавараў шырокага ўжытку і талоны на прадукты харчавання. Без пашпарта і гэтых дадаткаў да рублёў немагчыма было набываць тавары.

У сваю чаргу, увесь безнаяўны зварот здзяйсняўся з выкарыстаннем агульных для СНД савецкіх рублёў. Склалася парадаксальная сітуацыя, калі пры існаванні агульнай валюты адсутнічаў адзіны эмісійны цэнтр, пры тым што грашова-крэдытная палітыка не каардынавалася. З часоў СССР цэнтральныя банкі саюзных рэспублік фактычна мелі права крэдытнай эмісіі савецкага безнаяўнага рубля. Кіраўніцтва Беларусі карысталася гэтым правам і накіроўвала безнаяўныя грошы на пакрыццё дэфіцыту бюджэту. Першую крэдытную эмісію Беларусь здзейсніла ўжо ў пачатку 1992 г. Захаванне агульнага рубля было выгадным для беларускіх прадпрыемстваў, бо за пустыя эмісійныя грошы яны куплялі ў суседняй Расіі рэальныя тавары.

Схему крэдытавання эканомік СНД, якую выкарыстоўвала і Беларусь, дакладна апісаў тагачасны старшыня Цэнтральнага банка Расіі В. Герашчанка: «Краіны, якія знаходзіліся ў рублёвай зоне, не маглі займацца выпускам грошай, аднак яны лёгка абыходзілі гэта абмежаванне. Рабілі гэта так: для таго каб пакрыць дэфіцыт бюджэту, пералічвалі нейкую суму на рахунак бюджэту, афармляючы яе як дэбетавае рэшткі, а запазычанасць адпівалі на сваё міністэрства фінансаў. Міністэрства за гэты кошт пачынала ажыццяўляць пэўныя выдаткі, дзякуючы чаму з'яўляліся безнаяўныя плацяжы тым ці іншым прадпрыемствам за набытае абсталяванне або пастаўленыя тавары. Далей заставалася не самая складаная праблема іх ператварэн-

ня ў наяўныя. Так, Нацыянальны банк Украіны раздаваў шматмільярды крэдыты сваім прадпрыемствам, якія расплачваліся гэтымі фіктыўнымі рублямі з расійскімі пастаўшчыкамі, наносячы ўдар па расійскім рынку» [6, с. 255].

Такім чынам, галоўнымі фактарамі захавання савецкай рублёвай зоны на пачатковым этапе з'яўляліся: зацікаўленасць у недапушчэнні разрыву шчыльных эканамічных сувязей паміж рэспублікамі былога СССР; неканкурэнтаздольнасць айчынай прадукцыі на знешніх рынках і неабходнасць захавання нізкіх цэн на сыравіну, матэрыялы і прадукцыю; агульная эканамічная няўстойлівасць; незабяспечанасць золатам ці таварамі, якія мелі б грашовую масу; павольнае і непаслядоўнае фарміраванне ў Беларусі рыначных інстытутаў; магчымасць эмісійнага крэдытавання эканомікі.

Трэба адзначыць, што шырокая крэдытная эмісія стала прычынай хуткага распаўсюджвання інфляцыі. Акрамя таго, яна прывяла да павелічэння попыту на наяўныя рублі, выпуск якіх заставаўся пад кантролем Расіі. Пры практычным зніжэнні аб'ёмаў выпуску тавараў і аказання паслуг склалася напружаная сітуацыя з забеспячэннем грашовага абарачэння наяўнасцю ў неабходных аб'ёмах.

У лютым 1992 г. дэпутат Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь А. Якабсон скардзіўся на адсутнасць у аперацыйных касах Светлагорскага аддзялення Белаграпрамбанка наяўных грошай [7, арк. 113]. Цэнтральны банк Расіі, як эмітэнт савецкіх рублёў, спасылаўся на тое, што вытворчыя магутнасці і тэхналагічныя складанасці вырабу банкнот не дазваляюць за кароткія тэрміны ліквідаваць недахоп грашовых знакаў [8, арк. 150]. Такое становішча падштурхоўвала беларускія ўлады да змен у грашова-крэдытнай палітыцы.

Акрамя таго, у Беларусі склалася сітуацыя, пры якой безнаяўныя грошы сталі таннейшымі за наяўныя, што прывяло да росту спекуляцый. Больш за тое, ва ўмовах адмаўлення ад савецкіх рублёў былымі рэспублікамі СССР назіралася грашовае «інтэрвенцыя»: прыток грашовых знакаў у Беларусь вымяраўся мільярдамі [9, с. 61].

Меркавалася, што гэтыя праблемы вырашыць пастанова Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 8 мая 1992 г. № 270, якая ўводзіла з 1 чэрвеня 1992 г. разліковыя білеты Нацыянальнага банка Рэспублікі Беларусь [10, с. 284]. Білеты атрымалі ў народзе назву «зайчыкі», яны мелі паралельнае хаджэнне са старымі савецкімі рублямі і выкарыстоўваліся спачатку толькі ў якасці плацежнага сродку. Іх увядзенне дазволіла часткова зняць дэфіцыт наяўнасці, вырашыць праблемы з выплатамі зарплат, паменшыць небяспеку завозу грашовых знакаў звонку.

Тым не менш значная частка праблем, асноўнай з якіх была інфляцыя, захоўвалася. Ва ўмовах фінансавай нестабільнасці савецкія рублі імкліва

абсяцэнваліся. Паводле А. Баюры, у снежні 1992 г. на чорным рынку за 100 рублёў разліковымі білетамі давалі 2000 савецкіх рублёў [9, с. 62]. У сваю чаргу, у параўнанні з расійскімі безнаяўнымі грошамі курс беларускага рубля таксама працягваў зніжацца. Праз вялікую інфляцыю больш надзейнымі ва ўзаемаразліках станавіліся долар ЗША і іншыя цвёрдыя валюты.

Лёс захавання адзінай рублёвай зоны залежаў ад пазіцыі Расіі, якая ўсё больш пераконвалася ў тым, што ўзаемаадносіны, якія склаліся з былымі саюзнымі рэспублікамі, супярэчаць яе эканамічным інтарэсам, пра што сведчыла ўстойлівае перавышэнне расійскага экспарту ў рэспублікі СНД над імпартам адтуль. Пры гэтым партнёры Расійскай Федэрацыі мелі магчымасць фінансаваць свой гандлёвы дэфіцыт аўтаматычна. Як адзначаў Я. Гайдар, працяглае захаванне ў Расіі старой грашовай сістэмы выракала яе на гады крызісу [11, с. 24].

Паколькі расійскі ўрад праводзіў палітыку, накіраваную на зніжэнне крэдытнай эмісіі і скарачэнне грашовай масы, рублёвая экспансія рэспублік СНД вымушала яго перайсці да абарончых мерапрыемстваў. Прэзідэнт Расійскай Федэрацыі Б. Ельцын 21 чэрвеня 1992 г. выдаў Указ № 636, з мэтай рэалізацыі якога з 1 ліпеня 1992 г. Масква ўвяла клірынгавую сістэму разлікаў праз карэспандэнцкія рахункі цэнтральных банкаў дзяржаў, якія выкарыстоўвалі агульны рубель. Такім чынам, Расія фактычна аддзяліла свой безнаяўны рубель ад безнаяўнага рубля іншых рэспублік былога СССР, што вырашыла многія яе праблемы.

Як успамінаў другі прэзідэнт Украіны Л. Кучма, для кліентаў расійскіх банкаў з краін СНД праблем не стала менш, бо «рахункі губляліся дзесьці ў тым разлікова-карэспандэнцкім цэнтры, іх не маглі знайсці месяцамі» [12, с. 90], а прадстаўнікі прадпрыемстваў «з мяхамі дакументаў выязджалі ў Маскву шукаць сляды згубленых плацяжоў» [12, с. 92]. Так, у кастрычніку 1992 г. вытворчае аб'яднанне «Сургутнафтагаз» звярталася да С. Шушкевіча па дапамогу ў пошуку сродкаў, пералічаных Наваполацкім нафтапрапрацоўчым заводам, якія зніклі на рахунках Цэнтральнага банка Расійскай Федэрацыі [13, арк. 246].

У сакавіку 1993 г. расійскія ўлады ажыццявілі канфіскацыю папяровых грашавых знакаў СССР. Выемка грошай стала нечаканасцю для Беларусі, якая таксама была вымушана адмяніць банкноты старога ўзору. З 1 ліпеня 1993 г. Цэнтральны банк Расійскай Федэрацыі прыпыніў прадастаўленне так званых тэхнічных крэдытаў краінам СНД, а ўся назапашаная імі да таго часу запазычанасць была перааформлена ў дзяржаўны доўг у адносінах да Масквы. Нарэшце 26 ліпеня 1993 г. Расійская Федэрацыя выпусціла ў абарачэнне новыя расійскія рублі, што канчаткова ліквідавала некалі адзіную

рублёвую зону і фактычна ўсталявала ў Беларусі нацыянальную валюту.

Пасля правалу спробы захаваць савецкую рублёвую прастору ўзнікла ідэя стварэння агульнай рублёвай зоны новага тыпу. Не маючы магчымасці бязмежна нарошчваць знешнюю запазычанасць за энерганосьбіты і сыравіну, беларускі ўрад паспрабаваў знайсці рашэнне праблемы шляхам пераходу на адзіную з Расіяй валюту, мяркуючы, што ў такім выпадку Беларусь зможа ажыццяўляць эмісію расійскіх рублёў для аплаты імпарту. Прэм'ер-міністр Рэспублікі Беларусь В. Кебіч ва ўспамінах адзначаў, што «ў адзіночку прабіцца на заходні рынак было крайне складана. Прышлося б звярнуцца да шокавай тэрапіі, да якой насельніцтва <...> не было гатова ні эканамічна, ні псіхалагічна» [10, с. 245]. Старшыня беларускага ўрада выказаў упэўненасць у тым, што «альтэрнатывы будаўніцтву з Расіяй адзінай эканомікі няма» [10, с. 341].

Асноўным спосабам стабілізацыі эканамічнай сітуацыі ўлады лічылі здзяйсненне сумеснай эканамічнай палітыкі на прасторах былога СССР. Пастановай ад 31 сакавіка 1993 г. Вярхоўны Савет Рэспублікі Беларусь даручыў ураду неадкладна ўступіць у перамовы з краінамі СНД аб стварэнні эканамічнага саюза. У Мінск паступалі тэлеграмы ад імя кіраўніцтва і працоўных калектываў прадпрыемстваў, саўгасаў, калгасаў у падтрымку інтэграцыі з патрабаваннямі аднавіць парушаны сувязі і стварыць адзіную рублёвую зону [14, арк. 59–67]. У заяве Магілёўскай асацыяцыі прамыслоўцаў і прадпрымальнікаў сцвярджалася: «Выказваючы меркаванне большасці членаў сваіх калектываў, мы настойліва патрабуем <...> прыняць рашэнне па стварэнні эканамічнага і палітычнага саюза (магчыма, у рамках славянскіх дзяржаў). <...> Разбураць тое добрае, што створана пакаленнямі нашых народаў, проста злачынна» [14, арк. 49].

Апазіцыя, у сваю чаргу, была пераканана ў тым, што інтэграцыя вядзе да яшчэ большага падрыву беларускай эканомікі і ўзмацнення залежнасці ад Расіі. Дэпутат Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь А. Сасноў засцерагаў: «Уступіўшы ў такі эканамічны саюз, мы праз год поўнасю ўгробім уласную прамысловасць» з-за розных узроўняў развіцця краін і жорсткіх умоў выжывання прадпрыемстваў, якія існавалі ў Расіі [5, арк. 143]. У заяве парламенцкай апазіцыі БНФ адзначалася, што аб'яцанае ўрадам аб'яднанне грашавых сістэм – гэта «не што іншае, як разбурэнне беларускай эканомікі і беларускай дзяржавы перад больш магутным расійскім капіталам» [15]. Гучала меркаванне аб тым, што «рублёвая зона новага тыпу – яшчэ адзін міф, з дапамогай якога ўрад хоча засцерагчыся ад сацыяльнага выбуху» [16].

Нягледзячы на пратэсты апазіцыі і крытыку курсу на шчыльную інтэграцыю з усходняй сусед-

кай, у выніку настойлівых намаганняў беларускай выканаўчай улады 8 верасня 1993 г. паміж урадамі і цэнтральнымі банкамі Расіі і Беларусі было заключана пагадненне аб аб'яднанні грашовых сістэм. Падпісанне канкрэтнага дагавора адбылося толькі вясной 1994 г. пасля сыходу з расійскага ўрада праціўнікаў рублёвай зоны Я. Гаідара і Б. Фёдарова. У падпісаным дакуменце ўтрымліваліся меры па збліжэнні эканомік дзвюх дзяржаў. Краіны бралі на сябе абавязак жорстка гарманізаваць свае бюджэтныя сістэмы, што на практыцы магло азначаць перадачу права фарміраваць беларускі бюджэт расійскаму парламенту. Беларусь абавязвалася на працягу трох месяцаў пасля аб'яднання грашовых сістэм прыняць расійскую сістэму аплаты працы, а сацыяльная палітыка павінна была стаць прадметам узаемнай каардынацыі.

Прадугледжвалася, што ў Беларусі будзе ўведзены расійскі рубель. Як успамінаў В. Кебіч, «уряд Расіі рабіў яму (насельніцтву Беларусі. – П. Ж.) шчодры падарунак. Курс [беларускага] рубля [да расійскага] складаў на той момант 1 да 5 і працягваў падаць. Масква пагаджалася зрабіць абмен наяўных грошай па курсе 1 да 1» [17, с. 386]. Але нават гэта прывабная для беларусаў мера хавала ў сабе шэраг праблем. Па меркаванні міжнародных экспертаў, такі абмен значыў неапраўданае павелічэнне зарплат, што магло прывесці да росту цэн і зніжэння канкурэнтаздольнасці беларускіх тавараў.

Падчас перамоў беларускі бок настойваў на тым, каб Нацыянальны банк Рэспублікі Беларусь захоўваў усе свае функцыі, у тым ліку эмісійныя. У эканамічным плане ідэя была малаверагоднай, паколькі прадугледжвала суіснаванне дзвюх суверэнных дзяржаў з адзінай валютай, але двума эмісійнымі цэнтрамі, таму такая фармулёўка не знайшла падтрымкі ў Маскве. У сваю чаргу, іншы варыянт дамовы, пры якім эмісію здзяйсняў Цэнтральны банк Расійскай Федэрацыі, супярэчыў Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, дзе адзначалася, што толькі Нацыянальны банк Рэспублікі Беларусь можа ажыццяўляць эмісію плацежнага сродку, абавязковага для прыняцця на тэрыторыі краіны. Менавіта ён вызначаў парадак валютнага рэгулявання і меў выключнае права нагляду за нацыянальнай банкаўскай сістэмай. У сувязі з гэтым дагавор знайшоў моцнае супрацьдзеянне з боку кіраўніцтва Нацыянальнага банка Рэспублікі Беларусь і часткі дэпутатаў Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь.

Старшыня Нацыянальнага банка Рэспублікі Беларусь С. Багданкевіч заяўляў, што, адышоўшы ад першапачатковых дамоўленасцей, расійскі бок «высоўвае новыя дыскрымінацыйныя ўмовы і патрабаванні, непрымальныя нават для перамоў» [18, с. 9]. Спікер парламента С. Шушкевіч прама адзначаў, што «ў выпадку, калі б Беларусь прыняла ўмовы, на якіх Цэнтральны банк Расіі прапануе ёй увайсці

ў рублёвую зону, гэта была б катэгарычная страта не толькі самастойнасці, але і самапавагі» [19, с. 2]. У выніку С. Багданкевіч падпісаў дамову з перацанамі па пятым артыкуле, які перадаваў Расіі права адзінага эмісійнага цэнтра. Па сутнасці, гэта ператварыла пагадненне ў пратакол аб намерах.

Ужо пасля выбараў Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь улады адмовіліся ад хуткага пераходу на расійскі рубель, бо яшчэ да абрання прэзідэнтам А. Лукашэнка заяўляў, што «падпісаная ў Маскве дамова – гэта далёка не тое, што нам хацелася» [20, с. 4], бо ў ёй не ішло гаворкі пра цэны на энерганосьбіты, што было вельмі важна для айчыннай эканомікі, а падпісаннем дакумента ўрад парушыў Канстытуцыю. «Я за самастойнасць нашага нацыянальнага банка і за самастойны бюджэт», – адзначаў будучы прэзідэнт [21]. Ужо агучваючы праграму выхаду з крызісу, А. Лукашэнка казаў, што «адна з галоўных задач, якія стаяць перад намі, – аздараўленне грашова-крэдытнай сістэмы. Для яе рашэння мы прапануем перш за ўсё заканадаўча аб'явіць разліковы білет Нацыянальнага банка – беларускі рубель – адзіным законным плацежным сродкам» [22, арк. 24]. Гэта прапанова была замацавана рашэннем Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь ад 19 кастрычніка 1994 г., а размовы пра рублёвую зону сышлі з павесткі дня. «Мы стаім на пазіцыі таго, каб не ўносіць змен у Канстытуцыю Рэспублікі Беларусь. Я кажу гэта ў сувязі з пытаннямі аб аб'яднанні грашовых сістэм. Наш Вярхоўны Савет упэўнены ў тым, што грашова-крэдытная сістэма павінна быць прывілеем нашай дзяржавы», – заяўляў на сустрэчы з прадстаўнікамі МВФ старшыня беларускага парламента М. Грыб [23, арк. 2].

Такім чынам, адмова ад агульнай рублёвай прасторы і пераход Беларусі на нацыянальную грашовую адзінку былі абумоўлены наступнымі прычынамі:

- адсутнасць у рэспублік СНД скаардынаванай грашова-крэдытнай палітыкі, фактычнае невыкананне заключаных дамоўленасцей, пераход Расіі да больш жорсткай манетарнай палітыкі;

- функцыянаванне савецкага валютнага саюза не на рыначнай аснове, а ва ўмовах адміністрацыйна-каманднай эканомікі, у сувязі з чым узніклі і праблемы рэфармавання грашова-крэдытнай сістэмы СССР;

- пашырэнне ў Беларусі інфляцыі, плацежны крызіс і звязаныя з гэтым праблемы дэфіцыту наяўнасці, грашовай «інтэрвенцыі» з іншых рэспублік СССР, валютных спекуляцый і г. д.

Спробы стварыць рублёвую зону новага тыпу таксама не скончыліся поспехам па прычыне немагчымасці забяспечыць роўныя ўмовы для суб'ектаў саюза (Расіі і Беларусі) у будучым аб'яднанні.

Нягледзячы на тое што першапачаткова відавочнымі былі перавагі адзінай рублёвай зоны, захаваць яе ў тым ці іншым выглядзе не ўдалося. Прадпрыемствы і ўрад жадалі жыць па-ранейшаму і не праводзіць «балючыя» для насельніцтва і дзяржавы рэформы, выкарыстоўваючы выгаду ад агульнай эканамічнай прасторы, але рыначныя пераўтварэнні сталі каталізатарам змен у грашова-крэдытнай сферы. У тагачасных умовах захаванне савецкага рубля нараджала новыя праблемы для ўстойлівасці эканомікі, павялічвала інфляцыю.

Кіраўніцтва Беларусі, хоць і спрабавала зберагчы адзіную рублёвую зону, вымушана было насупе-

рак сваім планам увесці ўласную грашовую адзінку спачатку ў якасці наяўнага, а потым і ў выглядзе адзінага законнага плацежнага сродку. Такім чынам фактычна была створана незалежная грашовая сістэма.

Эканамічныя рэаліі дыктавалі кіраўніцтву Беларусі і астатнім рэспублікам СНД новыя шляхі фарміравання грашова-крэдытнай палітыкі. Увядзенне нацыянальнай валюты ў большай ступені адпавядала мэтам маладых краін, якія фарміравалі самастойныя сацыяльна-эканамічныя сістэмы і шукалі шляхі выхаду з крызісу, які выбухнуў у выніку распаду СССР і пераходу да новай мадэлі развіцця.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Белорусская валюта будет или уже есть? // Белорус. рынок. 1992. Январь (№ 2). С. 9.
2. Нац. арх. Рэсп. Беларусь. Ф. 7. Воп. 12. Спр. 83.
3. Нац. арх. Рэсп. Беларусь. Ф. 968. Воп. 1. Спр. 2822.
4. Директивная была. Будет ли рыночная? // Белорус. рынок. 1992. Март (№ 5). С. 1.
5. Нац. арх. Рэсп. Беларусь. Ф. 968. Воп. 1. Спр. 4135.
6. Кротов Н. И. Путь Геракла: история банкира Виктора Геращенко, рассказанная им Николаю Кротову. М., 2011.
7. Нац. арх. Рэсп. Беларусь. Ф. 7. Воп. 12. Спр. 118.
8. Нац. арх. Рэсп. Беларусь. Ф. 968. Воп. 12. Спр. 70.
9. Баюра А. Формирование денежной системы суверенной Беларуси в 1992–1994 гг. // Банк. вестн. 2013. Май. С. 60–64.
10. Кебич В. Ф. Искушение властью: из жизни премьер-министра. Минск, 2008.
11. Гайдар Е. Т. Собрание сочинений : в 15 т. М., 2014. Т. 8.
12. Кучма Л. Д. Своим путем: размышления об экономических реформах в Украине. Киев, 2004.
13. Нац. арх. Рэсп. Беларусь. Ф. 968. Воп. 12. Спр. 121.
14. Нац. арх. Рэсп. Беларусь. Ф. 968. Воп. 12. Спр. 129.
15. Ёсць сілы, здольныя на барацьбу // Свабода. 1994. 8–14 лют. (№ 5). С. 1.
16. За адзін даляр – 60 000 «зайцаў» // Свабода. 1994. 1–7 лют. (№ 4). С. 3.
17. Кебич В. Ф. Любим ли мы Россию? Минск, 2015.
18. Богданкевич С. Эту экономику не спасти денежными вливаниями // Белорус. рынок. 1994. 5–11 янв. (№ 2). С. 1, 9.
19. Груздзіловіч А. Год маўклівага процістаяння // Нар. газ. 1994. 4 студз. С. 1–2.
20. Лукашэнка супраць // Свабода. 1994. 19–25 крас. (№ 15). С. 4.
21. Абрамович В. Александр Лукашенко: «Если мы не справимся с мафией, она задушит экономику» // Белорус. рынок. 1994. 6–12 июня (№ 25). С. 4.
22. Нац. арх. Рэсп. Беларусь. Ф. 968. Воп. 1. Спр. 3341.
23. Нац. арх. Рэсп. Беларусь. Ф. 968. Воп. 11. Спр. 21.

References

1. Belorusskaya valyuta budet ili uzhe est'? *Beloruss. rynek*. 1992. January (No. 2). P. 9 (in Russ.).
2. Natl. arch. Rep. of Belarus. Fund 7. Regist. 12. File 83 (in Belarus.).
3. Natl. arch. Rep. of Belarus. Fund 968. Regist. 1. File 2822 (in Belarus.).
4. Direktivnaya byla. Budet li rynochnaya? *Beloruss. rynek*. 1992. March (No. 5). P. 1 (in Russ.).
5. Natl. arch. Rep. of Belarus. Fund 968. Regist. 1. File 4135 (in Belarus.).
6. Krotov N. I. Put' Gerakla: istoriya bankira Viktora Gerashchenko, rasskazannaya im Nikolayu Krotovu. Moscow, 2011 (in Russ.).
7. Natl. arch. Rep. of Belarus. Fund 7. Regist. 12. File 118 (in Belarus.).
8. Natl. arch. Rep. of Belarus. Fund 968. Regist. 12. File 70 (in Belarus.).
9. Bayura A. Formirovanie denezhnoi sistemy suverennoi Belarusi v 1992–1994 gg. *Bankovskii vestnik*. 2013. May. P. 60–64 (in Russ.).
10. Kebich V. F. Iskushenie vlast'yu: iz zhizni prem'er-ministra. Minsk, 2008 (in Russ.).
11. Gaidar E. T. Sobranie sochinenii : in 15 vol. Moscow, 2014. Vol. 8 (in Russ.).
12. Kuchma L. D. Svoim putem: razmyshleniya ob ekonomicheskikh reformakh v Ukraine. Kiev, 2004 (in Russ.).
13. Natl. arch. Rep. of Belarus. Fund 968. Regist. 12. File 121 (in Belarus.).
14. Natl. arch. Rep. of Belarus. Fund 968. Regist. 12. File 129 (in Belarus.).
15. Josc' sily, zdol'nyja na barac'bu. *Svaboda*. 1994. 8–14 Febr. (No. 5). P. 1 (in Belarus.).
16. Za adzin daljar – 60 000 «zajcaw». *Svaboda*. 1994. 1–7 Febr. (No. 4). P. 3 (in Belarus.).
17. Kebich V. F. Lyubim li my Rossiyu? Minsk, 2015 (in Russ.).

18. Bogdankevich S. Etu ekonomiku ne spasti denezhnymi vlivaniyami. *Beloruss. rynek*. 1994. 5–11 Jan. (No. 2). P. 1, 9 (in Russ.).
19. Gruzdzilovich A. God mawklivaga procistajannja. *Nar. gaz*. 1994. 4 January. P. 1–2 (in Belarus.).
20. Lukashjenka suprac'. *Svaboda*. 1994. 19–25 April (No. 15). P. 4 (in Belarus.).
21. Abramovich V. Aleksandr Lukashenko: «Eslі my ne spravimsya s mafiei, ona zadushit ekonomiku». *Beloruss. rynek*. 1994. 6–12 June. (No. 25). P. 4 (in Russ.).
22. Natl. arch. Rep. of Belarus. Fund 968. Regist. 1. File 3341 (in Belarus.).
23. Natl. arch. Rep. of Belarus. Fund 968. Regist. 11. File 21 (in Belarus.).

Артыкул паступіў у рэдкалегію 10.10.2016.
Received by editorial board 10.10.2016.